

Research

ПРАЗНИКЪТ ГЕРГЪОВДЕН – ВРЪЗКИ С ИЗТОЧНИ ЛЕГЕНДИ И КУЛТОВЕ

Светлозар РУЛИНСКИ

Abstract. The article examines George as a counterpart to the Sumerian god Ninurta. Feast St. George boasts Georgy's feat - creation of the world. The date of the feast – 6th of May, is commented in its relation to the astronomical arguments and Sumerian ancient texts. The main rituals of the feast are described. The most typical folk songs devoted to St. Georgy are listed in the paper's appendix.

Keywords: St. Georgy's fest, Sumerian artefacts, rituals, folk songs

Наричат Гергъовден „голям пролетен празник”. Наричат го „най-голям пролетен празник”. Празник на буйната вегетация, на младостта. Той мери ръст с най-големия християнски празник Възкресение Христово и то – забележете – сред християни. Изказвано е мнение, че в миналото е бил един празник, в последствие разделен на две. В с. Бяла черква е записана песента :

[Д]е гиди Великден, Гергьовден/ дето е цяла неделя/, Що не е цяла година/, на хоро да се наода/, на либе да са налибја (Кацарова et al., 1965).

Св. Георги има свой аналог (много сходно, успоредица, подобие) в лицето на шумерския бог Нинурта.

Елементи на тази аналогия съм описал в мой доклад.¹⁾ Ще отбележа само, че и двамата са войни и земеделци.

Подвигът на Св. Георги – победата над змея – е основен мотив в иконите на великомъченика. От разсечения змей рукнали реки от блага – жито, вино, мляко.

В легендите за образа-аналог става нещо малко по-различно. В резултат на космическо събитие – катастрофа – е образувана Земята и е възникнал Животът. Ясно е, че в една космогония няма място за категории като „добро” и „зло”. Но Сътворението на Земята и Живота от една страна и реките от блага и изкласилите житни растения от друга са в някакъв смисъл съпоставими.

В книгата „12-та планета” (Сичин, 2001) е направен анализ на Космическа битка, довела до катастрофата. Боят се води между планета нашественик (Мардук) и планета Тиамат („която всичко роди”). В резултат Тиамат е победена, главата ѝ е отсечена. С помощта на сателита на Мардук – Северния вятър – главата на Тиамат е преместена и от нея се образува Земята. Любопитно е, че в митологията на пеласгите също се появява Северен вятър в самото начало на Сътворението. Там той е пръв син и съпруг на богинята майка Еуринома (щъркел) (Бајић, 2007). Естествено е при акта на Сътворението или близо до него да се появява кръвосмешение (инцест). Нинурта е син на брат и сестра. Името на Георги загатва за брак с майката земя. Той „оре” (обладава) и хвърля семе в майката Земя. В песента „Залюбил Георги буля си” от с. Лиляк,

Търговицко отново е разгледано кръвосмешение, което се разглежда като смъртен грях.

Тук трябва да се отбележи, че във Вавилонския текст Енума елиш²⁾ („Когато там горе“) главният местен бог Мардук е заменил оригинала Нинурта. Демонът – змей Тиамат евоюлира до Земя - богиня-майка и така започва да наподобява майката на Нинурта - Георги.

Баба е едно от имената на съпругата на Нинурта - Гула. Общото занятие – акушерството - слива образите на снаха и свекърва. Баба става синоним на помощница при раждане и на раждала жена. В руски език „баба“ е понятие за „жена“. В народните песни майката на героя обикновено няма име. Наречена е „баба“. Ще покажа, че по-голямата част от ритуалите и обичаите на празника Гергьовден са свързани с Бабата.

И така: ще търся в празнуването на Гергьовден мотиви от *Сътворението на Света*.

Календар

На Гергьовден започва „лято“. Стадата тръгват от полето към планината. Сключват се договори, подновяват се стари. На 23 април 1864 г. Васил Левски се главява за учител и певец в църквата (Св. Димитър) в с. Войнягово (до Карлово). Това са дейности, свързани с „начало“ и „глава“. Изворът на река е „глава“. За наемане, договаряне използваме „главяване“. Естествено е толкова важни неща да се случват на „главен“, „най-важен“ ден. Според мен, тук имаме аналог с главата на Тиамат. Ще се върна пак на тази тема.

Прието е датата на празнуване на Гергьовден да бъде 6 май. До това се е стигнало след решение на висшите свещеници да се постави всенародния празник след Великия пост. Горната дата е след почти всички възможни положения на Великден, изчисляван по таблици,

наричани пасхалии. Според пасхалите, най - ранната дата за Великден е 4 април, а най късната – 8 май. Така до 6 май Великият пост на практика е приключил. Когато запитах дядо поп: защо Гергьовден се празнува на 6 май, а не на 23 април? - получих неочакван отговор „Но той е на 23 април!” За да ми докаже, въведе ме в църквата и ми показа служебната книга. Службата на великомъченика е в „месец априлий, ден К. Г.”, което е 23.4 (числената стойност на К е 20, а на Г е 3, защото кирилската буква б няма числена стойност). На същата дата е празникът на Сейнт Джорж, в това различните църкви са единодушни. Въпросът е: как е определена датата?

Интересно е, че по Българския календар, започващ на зимното слънцестоене, 23 април съответства на 1 ден V месец. Това е още един щрих към идеята, че се занимаваме с много важен, много древен празник, в който трябва да търсим многопластов смисъл.

Обикновено храмовите празници са в дните на своите патрони. Щом търсим смисъла на 23 април, трябва да проверим кога е бил празникът на храма на Нинурта (Сичин, 2004). Това не е безнадеждна работа, въпреки че този могъщ бог е имал няколко храма. По чудо е запазен писмен материал, свързан със строителството и освещаването на най-важния му храм. Едно от имената на героя е НИН.ГИРСУ, което значи „господар на Гирсу”. Гирсу е светилище в Лагаш – това е град в най-южната част на Ирак. Цар Гудеа построил в рамките на храмовия комплекс ГИРСУ нов храм, наречен Е.НИННУ (дом на петдесетте). 50 е божественото число на Енлил и съответно на неговия наследник. Числото дава право на притежателят му да има толкова - в случая 50 - имена.

Върху два глинени цилиндъра, наричани обикновено „цилиндър А” и „цилиндър В”, е записана интересна историята. В нея Гудеа разказва как, след като Нинурта получил разрешение да си построи нов

дом (храм), му позволил (на Гудеа) да го построи. Царят сънувал *вещ сън* и след като ходил при богинята-оракул Нанше да му го разтълкува, пристъпил към проектирането и строежа. Историята е записана на цилиндър А. Участие имали още няколко божества, което гарантирало, че няма да има грешки. Данни за деня на храма могат да се извлекат от „вещия” сън на Гудеа, където се казва:

„После се появи небесна поличба:

Слънцето над Кишар изведнъж
се появи над хоризонта”

Нанше (според Сичин) пояснява, че с хелиакалния изгрев (на Юпитер) Нингишзида (Тот) му дава знак, показвайки му точката на Слънцето на хоризонта.

Сичин (2004) бегло споменава, че шумерите са имали освен лунен и слънчев календар, но само за жреческа употреба. По всичко личи, че той е бил подобен на Българския циклов календар.³⁾ Всяка година, но и месец са съответствали на зодиакално съзвездие и на планета с техния номер от 1 до 12. Кишар е планетата с пореден номер 5, т.е. Юпитер. Значи, според цитирания по-горе текст, Слънцето изведнъж (за първи път) изгрява над Петия месец, и това е неговият първи ден. Хелиакалния изгрев на Юпитер не може да се свърже с определена точка от хоризонта, защото това всеки път се случва на различно място. Петият месец Кишар е точно определен. Ако приемем, че годината започва на – 22 декември – грегорианската дата 23 април отговаря на първия ден на петия месец.

И така, *датата на Гергьовден се появи от шумерските текстове.*

Приблизително по същото време на годината става освещаването на готовия храм на Нинурта. Описанието се намира на цилиндър В (в Лувъра). Накратко:

Построили храма. Дълго е изчакван подходящият ден.

Предходните събития са:

- Идва Нова Година по лунния календар (пролетното равноденствие)

- Идва пълна луна (Пасха)

- Идва нова Луна

Тогава :

- Започват чествания (освещават храма)

- След три дни започва жетвата в нивите на Гудеа.

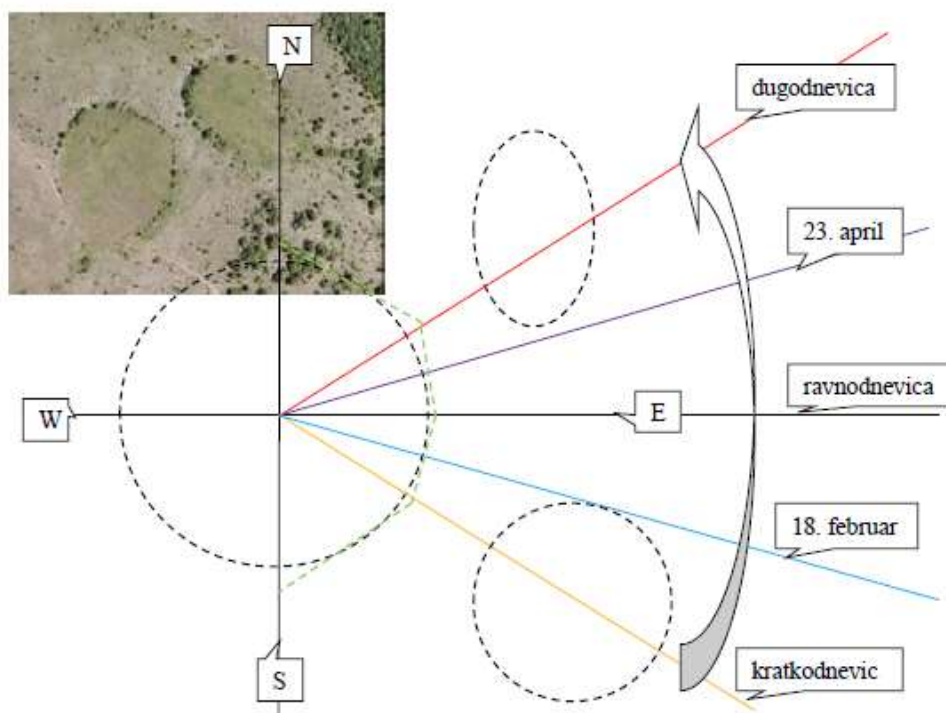
Намирам определяне на храмовия празник по три начина и с различна точност. С точност до ден, седмица и месец. Считаю, че денят на жетвата може да колебае около седмица. Лагаш е на около 30 градуса С.Ш. и края на април е подходящ за жетва на ечемика. За пример – жетвата в Северна България изостава от тая в Южна с 10-12 дни. Разликите в географската ширина е в рамките на 2 градуса. (42° – 44° С.Ш.), а Лагаш е цели 13 градуса на Юг. А пълнолуние след равноденствието и още 2 седмици до новолунието дава дата в рамките на месец април.

От казаното до тук може с голяма увереност да твърдя, че храмовият празник на Е.НИНУ е бил 23 април (по Грегорианския календар).

Сега ще ви запозная с откритието на г-жа Александра Байич, което има непосредствена връзка с разглежданите проблеми. Г-жа Байич е лекарка от Белград – психиатър и неврохирург. Тя се занимава с

митологията на славянските народи, превежда от английски и издава основните келтски митове. Случайно попада на обекта Богово гумно – на около 60 км западно от Белоградчик⁴⁾ – и полага доста усилия да го проучи. Инструментариумът ѝ е прост – ползва снимки от Интернет, распечатва ги и с ученически ъгломер достига до много важни резултати. През 2012 година обнародва резултата от труда си в „Календар предака” (Вајиќ, 2012).

И така – Богово гумно се намира на планината Девица, част от планината Озрен (до 1887 г . – Видин). Намира се в землището на с. Скробница, общ. Княжевац. На обработената снимка Фиг. 1 се виждат, а на месността се потвърждават, очертани със суха каменна зидария, на места прекъсната, два кръга с големи размери – 120 и 75 м. съответно. Съединявайки центровете им, изследователката получава точката от хоризонта, от която изгрива Слънцето в деня на лятното слънцестояне.

Фиг. 1

За уточняването на този и други азимути, тя използва програмата REDSHIFT-7. Важно за изследването се оказва положението на напълно изгрялото Слънце, а не на първия слънчев лъч. Ще отбележа, че в процеса на проучването на Богово гумно, разменихме с г-жа Байич десетки писма.

След като доказва съществуването на Слънчева обсерватория, авторката потърси азимутите на изгревите и на други особени дни в годината. Например – на средата на лятото. Смятано механично, това е 6 или 7 август. Но за сръбския народен календар това са незабележими дати. По народному, средата на лятото е на 19 август – големият празник Преображение.

Преображение се счита за среда на лятото. Природата се преобразява - започва да клони към зима. Забранява се къпането в реки и езера. Разрешава се ядене на грозде, след това и на къпини (Велев, 2003).

Задавайки координатите и надморската височина (945 м.) на Богово гумно, за изгрева на 19 август се получава азимут $73^{\circ} 30'$. Но същия азимут сочи виолетовата линия на Фиг 1, т.е. допирателната към малкия кръг. Тя е и ъглополовяща на ъгъла от лъчите на изгревите на Равноденствието и Лятното Слънцестояне – гледано от центъра на големия кръг. Целият ъгъл е 33° , половината – $16^{\circ} 30'$. Но от същото място изгрява Слънцето на 23 април и следва това да бъде среда на пролетта. Както вече показах, това е всенародния празник Гергьовден. На двата големи празника Слънцето изгрява от една и съща точка на хоризонта. До Гергьовден Слънцето се „приближава“ до казаната точка така, че лъчите му са извън малкия кръг. На Гергьовден допирателната „отсича“ малкия кръг както е била отсечена главата на Тиамат. Така се намери едно приемливо обяснение за смисъла на малкия кръг в конструкцията на Обсерваторията Богово гумно. Факт е, че датата 23 април е специално подчертана в комплекса Богово гумно. От тук може

да се правят изводи за възрастта на съоръжението и разбира се за календара. Трябва да се отбележи, че Слънцето изгрява от една и съща точка на хоризонта на 6 май и 6 август, когато църквата празнува Преображение. Може да се заключи, че след разместването на Гергьовден е преместено и Преображение, за да се спази положението за еднакъв изгрев.

На Преображение е панаирът в близкия град Сокобана и „славата” – курбанът на банята. Това показва, че Богово гумно е важна част от бита на местните хора. Визуално, същинското лято е в сила, когато Слънцето изгрява от азимути, намиращи се в малкия кръг.

До тук посочих датата 23 април като храмов празник на храма ЕНИННУ, празник на вмчк. Георги Победоносец и точка, специално подчертана в народната Слънчева обсерватория на планината Девица – Богово гумно.

Обръщам внимание на читателя, че в годишният си ход между двете слънцестоянети, слънчевите изгреви се движат по хоризонта подобно на махало или люлка. Това е Златната Слънчева люлка, известна от приказки и песни.

Георги Велев (2000) обосновава значението на 23 април с настъпващия четиримесечен дял на Човека в терминологията на „Книга на промените”. Той не разглежда движението на слънчевите изгреви по хоризонта. Причината за съпадението на двете събития – първи ден от месец Кишар и изгрев от точка върху ъглополовящата на гореказания ъгъл не е изяснено още.

Да разгледаме по-подробно този двусезонен, лятно-зимен календар. Края на лятото и начало на зимата е Димитровден. Неговата дата е 26 октомври. Както видяхме, два големи празника има, когато слънчевият изгрев разполови ъгъла на лятното отклонение. Така трябва да бъде и с ъглополовящата на ъгъла на зимното отклонение.

Втората двойка дати върху „зимната” ъглополовяща са 18 февруари и 25 октомври. На 26 октомври е Димитровден и това е крайт на лятото.

Има железни зависимости. От Гергьовден до Лятното слънцестояне (без крайните дни) са 58 дни. От април – 7, от май – 31, от юни – 20 – общо 58. От Лятното слънцестояне до Преображение дните са: от юни – 9, от юли – 31, от август – 18, всичко 58.

От 25 октомври до 18 февруари са са 114 дни (без слънцестоянето). 57 дни след слънцестоянето ще ни доведат до 18 февруари, и 57 дни след Димитровден са до слънцестоянето. Около 18 февруари са групирани няколко важни празника. Основен е Трифон Зарезан. Връзката му с Дионис е прозрачна. Теодоров (1999) с основание счита, че Св. Георги носи черти на Дионис. Тази връзка се подсилва от присъствието на Дионис – Зарезан близо до характерната точка от календара. Връзката се подсилва и от обичая на другия допълнителен празник – Преображение. На Зарезан се режат лозите, а на Преображение се разрешава (започва) яденето на грозде.

Както ме подсети г-жа Байич, на 15 февруари е големият богородичен празник Сретение. Счита се среда на зимата, мечките излизат от бърлогата и ако е слънчево (ако си видят сянката) се връщат обратно. А на 15 август е най-големият богородичен празник – Голяма Богородица (Успение). И при 18 февруари един голям, астрономически определен празник е разбит на няколко. Защото близо до тези дата е и Тодоровден. Тогава славим конниците и конете (конски Великден). Българската православна църква има понятие „четирима конници”. Това са светиите Георги, Димитър, Тодор и Мина. Първите трима са върху казаните характерни точки, а св. Мина се почита на 11 ноември, две седмици след Димитровден. Отместването може да се дължи на календарна реформа. Като разгледаме двусезонния календар, виждаме,

че някои празници прекрасно стоят на старото си (юлианско) място. На новото те губят първичната си точност и значение. А може би целта на църковните реформи е точно тази – да лиши от смисъл народните празници.

Близо до Богово гумно, на разстояние около 10 км има още два обекта със очертани каменни кръгове. Те са в месностите „Крст” и „Милованова Бучина”. Кръговете в последната месност са ориентирани север – юг. Това дава възможност да се построи меридиан и да се наблюдават кулминациите на небесните обекти.

Конят

Конят на Св. Георги не е с твърдо установен цвят. Обикновено се представя като „бял” или „сив”. Според г-жа Байич, в сръбския фолклор конят на светеца винаги е „зеленко”. Оказва се, че това е кон светъл, с тъмни ситни петна и тъмни крака, подобен на коня от Фиг. 2. Открих и елегантно изследване за „зеления кон”,⁵⁾ който по презумпция не съществува.

Фиг. 2

Сивият (пъстрият, зеленият) цвят на коня и средната позиция между *белия* и *черния*, му отреждат ролята на медиатор. Обвързаността на *зеленото* с представата за рая го определя като посредник между земята и небето.⁶⁾

Отсичането на главата на Тиамат представлява разделянето на Небето и Земята. Между тях остават да функционират няколко връзки, като по-важните са: (1) световното дърво (обикновено липа); (2) кон или елен - във фолклора конят свързва световите; (3) люлка.

Люлката

Люлката заема важно място в Гергьовските обичаи. В няколко народни песни Слънцето си служи с люлка, за да грабне мома. На Гергьовден Слънцето спуснало златна люлка. Момите се втурнали да се люлеят, а като дошъл ред на слънчевата избраница, люлката потеглила нагоре и момата била похитена.

Люлка се връзва на разлистено дърво, на много места орех (дърво на Мокош). Правели люлка от скоро отсечено *липово* дърво. На горния край с клин правели подвижната връзка с ореховия клон, на долния край със свредел пробивали дупка, а в нея набивали жегъл, където да стъпи люлеещия се. Другаде, от пресни липови кори изплитали въжета за люлката (Теодоров, 1972). До люлката имало кантар. Всички се претегляли. Честит бил, който е напълнял от предното теглене. Момите се опасвали с дебелика (*Bryonia alba*, сем. тиквови) и тлъстига, на главата слагали венец от огой – да са дебели и здрави. В ръка държали червено яйце. Люлката предпазвала от грабване от змей (П10). Люлеели се и за здраве. Но аз лично съм чувал, че сядат на люлката да се люлеят „за конопи”. Чувал съм го в с. Тетово (30 км. източно от Русе). По същото време – 1953 г. – на 20 км южно от Тетово – в с. Кривня. (Теодоров, 1972) записва същото нещо – люлеене за конопи. Той

коментира това като „късно аграрно включване” и повече не му обръща внимание. Наскоро (февруари 2013 г.) това потвърди и Ради Димитров Петров, учител от с. Топчии, Разградско. По негови думи колкото високо стига люлката, толкова високо ще пораснат конопите. Според мен, *конопът* е много важен, защото принадлежи на Богинята – Майка. Ето защо: отглеждането и обработката на конопите е изключително женски труд. Мъжете се намесват едва при сученето на върви и плетенето на въжета. В конопената терминология има идея за убиване и смърт – качества на богинята Морана (Бајић, 2007). Киснатите (давените) и след това изсушени стебла се „мънят”, а резултатът е повясмо „кълчища”. Отпадъкът наричат „пздер”. На Бабинден (Бъзовец, Русенско) дарбата за бабата била повясмо. Тя потривала челцата на децата със сланина, закачена на дървено клинче от каруца, завито в червена вълна в кърпа – „да са здрави и дебели, като нашето прасенце”. Деца като прасенца е можело да се видят на Заговезни, където халвата се върти над копаня с трици (Тетово). Карали децата да изваждат с уста от копанята пустнати там пари. После запалвали канапа от хамкането. По това – колко ще изгори гадаели колко високо ще израснат конопите. Пак на Бабинден, една от жените държала байрак направен от кърпи и повясмо (Иваново). Семената на конопа имат психотропни свойства и са използвани в свещени ритуали. За ползата от конопа, американските индианци казвали, че „това е единственото добро нещо, което белите са донесли”.

В Гергьовската люлка виждам ритуал за приобщаване към Богинята – Майка с демонстриране на нейните качества - дебела (като свиня), нейното растение (орех, коноп) и обединяването на двете и изначални части - Небето и Земята.

Богинята е и покровител на семейството. Люлката играе важна роля в оформянето на нови семейства. Тук стават припявания на ерген и мома и практическото събиране на двойката – люлеенето на момата от

ергена. Но в същност, люлката не е глезотия. Казват „при нас люлеят силно и бият до признаване”. Въпросът не е много сложен „кой ти е любовника?”, „изкажи си любовника!”. Бият със зелени клонки, чак клони или вършини. Бият по беззащитния гръб, в момента, когато люлката е с най-голяма скорост. Трябва да се каже някое име, пък после каквото ще да става.

Връщам се на темата за отрязаната глава в Гергьовските ритуали. Съществуват икони на светеца, в които той държи в ръце главата си.⁵⁾

Тодор Моллов е събрал стотина песни, записани от всички краища на България с почти еднакъв сюжет. Стоян е сиромас и няма агне за Гергьовден. Майка му го подтиква да открадне. Стоян краде агне, но е хванат и овчарите му режат главата. Вместо агнешка глава - човешка.⁷⁾

В „Златната клонка” Джеймс Фрейзър обстойно разглежда мотивът за „житния дух”. Жетвата разглежда като негово убийство и по-специално, пожеването на последния сноп. Жетварят, пожънал последният сноп ставал приемник на житния дух и подлежал на символично (или не) умъртвяване. Гергьовденската жертва може да оприличим на жетварска, ако си припомним, че тогава е ставала жетвата в Лагаш, но и в Северен Египет, който е също на 30 паралел. Свидетел съм на големите усилия на най-бедните цигани, да си набавят агне за празника. Очевидно е, че те възприемат агнешката жертва като заместител на себе си или членовете на семейството. Ще напомня, че едно от прозвищата на циганите е „егюпци”.

До колкото става дума за отрязани глави, те изобилстват в Келтската митология. В известния текст „Мабиноги за Бранвен” е описан случая с главата на Бендигейтфран – Бран Благословения. Превеждат „Бран” от „врана”, но си мисля, че тук е на място значението „война”, „войн”. Нали някога и келти са живели по нашите земи.

Трапезата

Общоселската трапеза на Гергьовден се прави извън село на оброчно място. Попът прикадява храната и си взема полагаемото. Яденето е в изобилие. Жените си раздават една на друга (смесване на водите на Апсу и Тиамат). Младите булки целуват ръка на кума и го даряват с кравай. Стоят прави – да растат високо конопите (Теодоров 1972). Кумът „съблича” булката – съблича невестинския елек и и облича обикновен. Това е краят на „младата булка” – появява се завършена женена жена. Отбелязвам и това начало.

На колакът обикновено е изобразена кошара със стадо, овчар, формата на „кошарата” копира атрибутът на Нинхурсаг – двойния нож за отрязване на пъпната връв.⁸⁾ Показахме, че в отделни случаи така се изобразява vulva. Тогава смисълът на изображението на колака става „утробата на богинята - майка” или „утробата на майката Земя”. По условие тя е родила всичко – хора, животни, блага.

Хорото

Накратко ще посоча основните моменти на едно обредно Гергьовско хоро (Теодоров, 1972). То е заснето на Гергьовден 1957 г. край с. Върбово до Широка лъка. Сборът ставал на хълм край селото, където имало стари строежи и параклис. На оброчен камък до параклиса заклали агнето. След гощавката започвали хората. Но преди тях имало специален танц с избрани участници. Хващали се само стари жени, раждали и без смърт в семейството. Предпочитали се такива, с четен брой в семейството или близнили. По изключение можело да се хване и кърмачка. Хороводката държала в ръка разлистен клон, задължително дъбов, ако дъбът вече е разлистил. Хорото било прочие женско, ляво, куцо (на други места кърчово). Записана е мелодията и текста на

песента. Това хоро се играло само на Гергьовден и само там. Ето част от текста :

Развивай, Добро, повивай!/ Орях са с листъ развива/ орях са с листъ развива/ за зимъ зълен да бъди / за зима зълен да бъди / за ляту сенкя да прави. / Пуд орешину имеши / тързии още златари...

Песента е почти монотонна (тон и половина) в такт 7/8. Следвало още едно *специално* хоро – вече дясно и по-живо и едва тогава ставало масовото хоро. Специално – въвеждащо хоро е имало и в Пазарджишко, както и в Северозападна България.

Теодоров (1972) намира, че хорото има магическо значение, подобно хората на вакханките, които държали тирс от тис или дъб. Връзката между Дионис и Свети Гьорги се очертава, но изисква доста работа за да се докаже. Все пак, въвеждащото хоро ми се струва апотеоз на Богинята – Майка. В народните песни едно от имената и е Добра. Богинята на живота е почитана от жени с дълъг живот, дали живот и заобиколили смъртта. Раждали, кърмещи, бременни. Любопитно, на сръбски „свиня” е „кърмача”, а „щъркел” е „рода” (Бајић , 2007). Мокош е с животински образ свиня, а богинята – майка Еуринома е щъркел.

За лявото хоро писах в доклада пред Варна’ 2011.⁹⁾ Ляво е синоним на „свещено”. Стига се до хром или едноок бог, например Хор. Връзката Хор Хорхе – Георги е лесна. Продължавам да считам, че хорото е именувано от името на бог Хор.

И при хорото мога да отбележа, че на Гергьовден богинята, или майката на Гьорги се почита с предимство. Към това може да добавя и връзката между имена на селища и имена на храмове. Св. Георги е името на храма в дунавското село Ряхово и гр. Оряхово. Край Орешак е Троянския манастир Св. Богородица.

Червеното яйце

Червеното яйце е боядисано в земен цвят. Червен е змеят – противник на Св. Георги. Небето е синьо, зеленото е за връзката между Небето и Земята. Чупенето на яйцето имитира счупването на Световното Яйце или разделението на Небе – Земя, т.е. началото на Сътворението. Червеното яйце е модел на майката Земя и към него се отнасят с уважение. С червено яйце потриват бузите си момите – да бъдат здрави и червени (със силата на майката Земя).

Ще покажа още един щрих към въпроса за яйцето. В Западна Европа се приема, че червените яйца произлизат от Великденския Заек. Няма как зайо да ги снесе, освен да припомня, че събитието става на ден първи от месец 5 – ти. По българския календар пета година и пети месец са „Заек” (дван) (Рулински, 2006). Това ще бъде съвсем вярно, ако се съгласим, че Гергьовден и Великден са едно и също.

Спасовден: край на Сътворението

Спасовден или Петдесетница е в четвъртък, 50 дни след Великден. Той се празнува 50 дни след (4 април – 8 май). Но това по никакъв начин не може да влезе в рамките на календара на вегетацията. Защото Св.Спас също обхожда синора и констатира, че „пролетното поникнало, есенното клас хвърлило”. При по-късен Великден, направо се доближава жетвата. Как да коригирам датата на празника? В една народна песен има подробности „трейки ден роса да роси, трейки ден слънце да пече” (П2). Това трябва да стане „от Гергьовден да Спасовден”. След това синорът е в ред, Св. Гьорги е весел и пее. Весел е Спасовден, весела е природата, весели и щастливи са самодивите (П11). Сега те лекуват всички болести. На Спасовден цъфти билката Росен,

която също цери всичко. Лековита е и росата с която се къпят. Пързалят се по росната трева на голо за „здраве“.

Как се разполага това на календара? 23 април по българския календар е винаги в сряда. Тогава светията води хоро, майка му го праща на нивята, които са повехнали. Един ден той прави поправка във времето (24 април). Шест дни вали и пече. Това са дните от 25 до 30 април. На 1 май (четвъртък по българския календар) всичко е както трябва. Съвсем логично е след тридневни дъждове и три дни слънце пролетниците да поникнат, есенниците да хвърлят клас, а гръстите да са „до коляно“. Прочие, интервалът „от Гергьовден до Спасовден“ е седем дни, изключвайки граничните дни. Това е разумна дължина, предвид неговата употреба в песни и поверия.

Оформящото се изобилие от блага кореспондира на реките жито, мляко и вино, потекли от отсечената глава (глави) на ламята. Това е краят на Сътворението, коментирано в Библията „И видя Бог, че това е добро“.

В малкото на брой Спасовденски песни има една, която директно споменава сътворението (П12). Песента е записана от Вук Краджич в първата половина на 19-и век., вероятно в Черна Гора. Девойката моли Вишния да сътвори от морето зелено поле.

И така, Спасовден е празник на Сътворението, за неговия (щастлив, весел) край. Без да забравям и за миг това, ще разгледам приказката, която е известна с няколко варианта, но с един и същи край : „Те ти булка Спасовден!“. Ще дръзна да дам различно от приетото значение на популярната поговорка. Не бива да се заблудавам от формата на приказката. В нея ще търся и откривам особености и обстоятелства, касаещи Богинята – Майка или Майката Земя.

Приказката е от раздела „еротични“. Намерих няколко варианта в Интернет и два във „Фолклорен еротикон“, събран от Ф. Бадаланова

(1993). Името ѝ е „Приказка за момата с голямата кукувица”. Във вариантите : кукуля, кукундела, кукундрела. Естествено, става дума за vulva. Много варианти кореспондират с повсеместното разпространение на приказката. Тя е записвана от възрастни жени. Те понякога в тесен кръг я разказвали. Така, тази концентрирана мъдрост, поради своята необичайна форма, се запазила.

Момата с голямата кукувица била от Ломско. А кукувицата била толкова голяма, че когато момата пикаела, потичала мощна вада, която подкарвала воденица (или няколко). Тук е показана явна мощ, сила, заедно с благо, касаещо хляба. Обилие от блага.

Когато момата порастнала, поискала от баща си да я ожени. Заплашила, че ако не я оженят, ще откъсне едно влакно от кукувицата и ще се обеси. Тук освен големината на влакното, се вижда връзката : косъм – влакно – влас – Велес. Владетелят на Отвъдното е от ранга на Богинята-Майка.

В Ямболския вариант момата е хубава, но разпасана. Това са точно качества на богинята Инана, която също считали за Богиня - Майка.

Фиг. 3

Тук (Фиг. 3) е изобразена богинта Инана като „разпасана”. Звездата с осем лъча е Венера, нейният подпис и печат.

Ще събера особеностите на момата заедно. Получава се нещо като : сила, майка, раждане, благо, хубост, родна земя. Дядо Вазов (Вазов, 1976), с.427, ги е подредил така :

Аз съм българче и силна майка мене е родила;
с хубости, блага обилна мойта родина е мила.

Силната вода, след като завърти Щърбановата воденица, стига Дунава и там водите се смесват – „Смесиха се водите на Апсу и Тиамат” – Първа плочка на Сътворението.

Фолклорният Дунав играе роля на граница между два свята – Тоя и Отвъдното. Разделя ги, но същевременно ги свързва. Ще отбележа, че през Ямбол минава Тунжа, което пак е Дунав (Туна). Ето два свята и свързващо звено – медиатор.

Бащата на момата дълго търси мъж на щерка си. От Сирни заговезни до Великден – през всичките Велики Пости. Накрая намира овчар (Думузи – пастир, мъж на Инана) на брега на Дунава. Особеното е в големия му полов член – мост над реката. Мостът е очевидно свързващ елемент (медиатор) на двата бряга. А овчарят се съгласил да се ожени за момата.

Направили сватба. Тук трябва да търсим удара, строшил световното яйце и разделил Небето от Земята. В с. Осенец, Разградско, младоженецът чупи нарочно поставеното пред брачната стая гърне и гърми – да се чуе, че булката е честна. От отломките нищо не става, но е подчертано началото на съзиданието.

Остава връзката между „женя” и „троша”. От баща си (род. с. Ставерци, Оряховска околия) съм чувал неприятния въпрос: ”Ожени ли

го?”. В смисъл „Счупи ли го?“, като това „го“ се отнася за някоя полезна вещь, станала вече безполезна.

От 1970 г. се чества Ден на Земята – на 22 април. Инициативата е на Гейлорд Нелсон – губернатор и сенатор от щата Уискънсин. България се присъединява към тези чествания. Според автора, датата е напълно подходяща – Честит Рожден Ден Майко Земя!

ПРИЛОЖЕНИЕ

СВЕТИ ГЪОРГИ И МАЙКА МУ

III (Шапкарев, 1968), с.127-128), №28, срав. Бр. Миладинови № 42 и др.

Свети Гьорги хоро води, /по мигдан го разлюлява, /малки
моми разиграва,
/невестите разлюлява, /стари хора поболява. /Как го виде стара
майка,
/па на Гьорги отговоре: /-Хай ти тебе синче Гьорги, /отпусни се от
орото,
/па си елай у дома си, /та се качи вране коне, /да походиш по
полето,
/та разгледай икинето, /зимно жито изгинало, /пролетното не
никнало! -
/Свети Гьорги ка си зачу, /отпусна се от ороото, /отиде си у дома
си,
/изведе си вране коне, /па се качи свети Гьорги, /та отиде по
полето,
/ка го виде рамно поле, /разплака се сухо поле! /Повърна се свети
Гьорги,

/та отиде у дома си, /и зароси ситен дъждец, /та израстнѣ зимно
жито,
/пролетнина изникнѣла. /Свети Гѣорги майци каза: /-Ни се бои
стара мале,
/зимно жито порастнѣло, /пролетнина изникнѣла. –

П2 (Шапкарев, 1968), с. 129), №29, същата

Хубави свети Гѣоргия. /Свет Гѣорги коня стега, /стара го майка
изпраща,
/да си обиде синоро. /Весел ойде, илен дойде; /стара го майка
согледа,
/коня привата, Гѣоргия питуе: /- Сине Гѣорге, Гѣорге, /що си ми,
сине, уилен?
/Весел ойде, уилен дойде! - /Гѣоргия майци говори: /-Мале ле,
мила майчице,
къко да не съм ти уилен? /Есеници изгинали, /пролетници не
никнали! –
/Мила му майка говори: /-Сине Гѣоргие, Гѣоргие, /и това ли да те
учим?
/Тури земя на разпара, /от Гѣергѣовден до Спасовден, /трейки ден
роса да роси,
/трейки ден сълнце да грее! – /Свет Гѣорги майка послуша: /тури
земя на разпара
/от Гѣергѣовден до Спасовден; /трейки ден роса росило, /трейки
ден сълнце греяло. /Кога било на Спасовден, /свет Гѣорги коня
яхна, /да си обиде синоро;
/илен ойде, весел дойде. /Мила го майка согледа, /коня привата,
Гѣоргия питуе:

/-Къко ти е, сине, синоро? – /Я Гьорги ю говори: /- Мале ле, мила майчице!

/добър ми е, мале синоро, /есеници се изкласили, /пролетници вретенясали.

ПЗ (Веркович, 1966), с.167), №62

-Гюргие, моме хубава! /Аз искам нещо да те питам, /право, верно да ми кажеш?

/-Питай ме, питай ме, юначе, /ако знаем, ке ти кажем, /ако не зная, що ке ти кажа?

/-Гюргие, моме хубава! /Море що си толко хубава? /Ил'си от бога паднала?

/Ил' си от земя никнала? /Ил' те златарен олия? /Ил' си през пърстен минала?

/-Юначе, луда гидия /Дек' се е чуло, видело /мома от земя да никне,

/мома от господ да падне, /мома златарен да лее, /мома през пърстен да мине.

/Мене ме майка родила /на добер ден Великден, /на по-добер кърстила,

/Гюрге ми име турила, /благо ме млеко баняла, /рудо ме ягне хранила,

/ройно ме вино поила. /Харно сам майка имала, /харно ми мене гледала,

/за това сам толко хубава.

П4 Ботевградско; спасовденска (СбНУ 28, с. 475).

Свети Спас си коня кове, сребро плочи, злато клинци /и се стяга
да обиди,
/да обиди зелен синор. /Сърдит беше, весел стана: /есеници
изкласили,
/пролетници вретенили, /ливадите кон не газии, /я лозята изресли,
/овчарите по бачии /сичко поле песен пее. /Свети Спас се
развесели,
/та си бръкна в свилни скути, /та извади леви ключи /и отключи
небо, земля,
/поросила ситна роса, /наросила зелен синор. /Свети Спасе, тебе
молим,
/дай ни дъждец и росица, /да се роди жито, просо, /да нахраним
сиромаси,
/сиромаси и сираци!

П5 Софийско; гергьовденска (СбНУ 44, № 857)

Гьорги си коня стегаше,/ стегаше и си пееше,/да иде синор да
види.
Кога се Гьорги повърна,/ идеше и си викаше./ Макия си Гьорги
питуе:
- Синко ле, Гьорги, Гьорги ле,/ кога си коня стегаше,/ а ти си,
сине, пееше,
а сега, Гьорги, ти викаш?/ Гьорги на макия говори:/ - Та как че,
мамо, да пеем:
ка си синори обидох,/ есеници угинали,/ пролетници не никнали,
а гръсници не сеяни./ Кога е било Спасовден,/ Гьорги си коня

стегаше,
стегаше и си викаше./ Кога си синор обишел,/ върнал се и си
запелял.
Мака си Гьорги питуе:/ - Синко ле, Гьорги, Синко ле,/ кога си
натам отиде,
тизе си, сине, завика,/ а сега идеш и пееш?/ Гьорги на мака
говори:
- Нали ме, мамо, питуеш,/ са че ти, мамо, прикажем:/ есеници
клас фрълили,
а пролетници - вретена,/ а гръсници до колена -/ това съм весел,
превесел.

П6 Софийско; гергьовденска (СбНУ 44, № 857)

Гергево цвеке, Спасево - /Яна го бере, пребира, /бащи го на скут
туряла,
/баща ю от скут наземи: /- Ни моя Яна, ни цвеке! /Яна го бере,
пребира,
/свекру го на скут туряла, /свекър ю от скут пазука: /- И моя Яна,
и цвеке!

*П7 Джумая Дупничка (Благоевград), на Спасовден - хоро (Илиев, 1889) с.
319-320, № 261).*

Събрали са се, набрали, /илински дински момчета, /у блато злато
да плават.
/Не изплаваа златото, /но изплавали девойка, /девойка света
Неделя.
/Три дни се биа, караа, /кой да си земе девойка. /Проговорила

девойка:

/- Язе не съм си девойка, /язе съм света Неделя. Ако ми не верувате,

/айде д'идеме в полето- /сичко ке ми се преклони. - /Кога са ошли в полето,

/най-напред бела пченица /сви се, та й се преклони /и девойка я благосови:

/- Без тебе у църква да не е! - /Това жито овесово, /оно се не поклонило.

/Девойка го е проклела: /- У църква да се не носи, /човеци да го не ручат! -

/Па си ойдоа у лозята. /Лозе й се преклонило, /она го благосовила:

/- Църква без него да не е! - /Па ойдоа у гората, /се й се гора преклони;

/едно дърво кленово, /оно се не поклонило; /девойка го е проклела:

/-От него плод да нема!

П8 Радилово, Пещерско, на Гергьовден - хоро (Илиев, 1889), с. 360-361, № 298) (Люляна намерена в гората)

Люляна майка родила, родила, не я ранила, ми я във гора фърлила,

тамо й люлка вързала. Веер ми вятер дуаше, та ми Люляна люляше;

ситна роса росяше, та ми Люляна окъпа; жива кошута доода,

та ми Люляна нарани. Събрале са се селене, отишле в гора зелена да гонят сура елена. Не нашле сура елена, на ми са нашле Люляна

на тънка ела висока. Голям се спревар спреварят кой да ми земе

Люляна

за снаа и дъщеря. Спреварил е свинар Никола, той ми е зел

Люляна

за снаа и дъщеря.

П9 С.Долни Лозен Софийско, момите пеят на хорото на Спасовден

Ще завалят гергьовски ситни росици, /Спасови буйни дъждове,
/пролетно ще поникне/ есенно ще изкласи.

Караджич (2006), с.139-140 №270, П10

Рано рани гевоичица на весели Спасов данак нещо пред ньой
россу тресе. Бога моли гевоичица „Дай ми боже да ѝа видим
свако звйере с очицима разма змайа планинскога!” Йош те рече
не изрече к ньой долече плахи змайе; сави младу под крилима и
полетну с гевоичицом. Ту ѝе држа дуго време. Кад ѝе дошло
Спасов данак, лъуто цмили гевоичица, лъуто цмили не престае.
Шешио ѝе лъути змае: „Што м’ѝе тебе гевоичице?” „Како што
ѝе плахи змайе? Данас ми ѝе Спасов данак: све гевоиче ружу
беру, ружу беру, вѝенце вѝу, с ѝа ѝедна луда лада, нити берем,
нии вѝем.” Ту се змайу разжалило, и пусти ѝа ружу брати,
ружу брати, вѝенце вѝи. Ал ѝошт плаче гевоичица, лъуто плаче
не престае. „Што ѝе тебе гевоичице?” „Како што ѝе плахи
змайе? Данас ми ѝе Спасов данак, све гевоиче венце носе, венце
носе, майке диче, а ѝа ѝедна майка желим.” Ту се змѝу
разжалило, гевоичици ѝе говорио: „Хол ми душо вѝеру дати, да
чеш к мене повратит се? Пуштичуте твоей майци.” Она му ѝе
веру дала, да че му се повратити. Кад гевоиче к майци доге, веч

за змайа и не хайе, Змайе чека гевоичицу, чека данас, чека сутра,
пуче змайе на камену, чекайучи гевоичицу.

Караджич (2006), с.140-141 №271, П11

Виша је гора од горе, највиша Ловчен планина, У нјој је трње
и грабље, у нјој су сн'изи и мази, у свака доба годишта,
виленски у нјој станови, свеч виле танце изводе. Ђунак ми
коња љездеше, предрагу сречу искаше, виле ми нега вигъеше,
ђунака сташе дозиват: „Овamu сврачай љуначе! Твоја се среча
родила, сунчаном ждраком повила, мјесецем сјайним гоила,
звјездами сјайним росила”.

Караджич (2006), с.141 №272, П12

Пала магла у приморје, ал се види краем мора: младо момче
љезди коња, које нема лубе дома. То гледала млада мома, с
б'јела двора нје прозора; сама собом говорила. Далеко је двор
од полља, рад пространа слана мора. Вишњи, вишњи, разбери
ме! Сним ли санак или видим? Ђе ли оно млад на коња, ал је
оно сиви соко - не разбира моје око. Ах сотвори ово море, у
зелено равно поле! У кошули, босонога, преиграчу преку полља.
Ако буде сиви соко, речи чу му : „поглед с оком пут истока
чудно полља, ту чеш вигъет сваког лова!” Ако буде млад на
коња, речу чу му „Вод ме дома!”

Що гората на росен мирише,
на росен, на копър на ратига,
дали росеня се разросява,
или гората се разлистява!
Нито росеня се разросява,
нито гората се разлистява,
у горица - зелена градинка,
сред градинката - бял червен трендафил,
под трендафиля - бял столоват къмък,
на камъка седи Добър юнак,
че си смята дните и годините:
- Годиньо лъо, тежка нескорошна,
годиньо лъо, скоро не дохождай!
От малък съм либе аз залибил,
дошло друго, че ми го отнело,
мене канят кръстник да им ставам.
С кои крака до там ще да ида,
с кои очи ще да я погледна!

БЕЛЕЖКИ

1. Индоарийски следи в България – доклад от С. Рулински в XV-та Национална историческа конференция „България в световната история и цивилизации – дух и култура“, Варна, 27-28 ноември 2010 г.

2. Интерпретация на З. Сичин (2001), с.198-213.

3. По подробно виж Георги Кръстев: Дискусионни проблеми на Българския календар, доклад Варна'2012 <http://www.istor-konf-varna.com/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8-2012/>

4. По-точно : 43,565156 СШ 22,029498, 945 м. вис. над морето (Вајіс 2012), с.117.

5. <http://uchebana5.ru/cont/2907908.html>

6. Известен е терминът „Зелен Георги”, както и друго название на празника „Ерделез”. Всичко това има връзка със цвета на коня на героя и е в същност отделна тема.

7. <http://liternet.bg/folklor/motivi/otkradnal/ravda.htm>

8. Кръстев, Георги, Рулински, Светлозар. Енки – създателят и светителят, 2008 г.

9. Рулински, Светлозар. Гнезда на стара вяра. Доклад Варна’2011.

ЛИТЕРАТУРА

Бадаланова, Ф. (1993). *Фолклорен еротикон, т. I*. София: Изд. къща ROD.

Бајић , А. (2007). *Велика богиња словена*. Београд: Пешић и синови.

Вазов, И. (1976). *Събрани съчинения, т. IV*. София: Български писател.

Велев, Г.(2000). Българският народен календар: основи и същност.

София: Тангра ТанНакРа ИК.

Велев, Г. (2003). *Българският народен календар - втора част*. София:

Тангра ТанНакРа ИК.

Илиев, А. (1889). *Сборник народни умотворения, обичаи и др*. Стара

Загора: Х. Стоенчо Х. Тачев

Калоянов, А. (1986). *Добър юнак с добра коня*. Варна: Георги Бакалов.

Караджич, В. (2006). *Српске народне песме, книга прва*. Београд: Feruiks

Libris.

Кацарова, Р., Стоин, Е., Кауфман, Н., Бояджиев, Т. & Осинин, Д. (2007).

Българско народно творчество в тринадесет тома: том 13 – народни песни. Варна: LiterNet.

- Рулински, С. (2006). *Шумерски митове в българския фолклор*. Варна: Данграфик.
- Сичин, З. (2001). *12-та планета*. София. Бард.
- Сичин, З. (2004). *Когато времето започна*. София. Бард.
- Теодоров, Е. (1972). *Древнотракийско наследство в българския фолклор: обичаи и обреди*. София: Наука и изкуство.
- Шапкарев, К. (1968). *Сборник от български народни умотворения, том първи*. София: Български писател.
- Вајиќ, А. (2012). *Kalendar predaka (vrzino kolo na bogovom gumnu)*. Beograd: Pesić i sinovi.

✉ Svetlozar Jordanov Rulinski
4, Pleven Str., vh. 2, et. 6
7020 Rousse, Bulgaria
E-Mail: rulinski@abv.bg

